
VLADAN JOVANOVIĆ, naučni saradnik
Institut za noviju istoriju Srbije
Beograd, Trg Nikole Pašića 11

UDK 327(497.1:497.2)"192/193"
050.488СРПСКИ КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК"192/193"

„SRPSKI KNJIŽEVNI GLASNIK“ O JUGOSLOVENSKO-BUGARSKIM ODNOSIMA 1920–1930

APSTRAKT: Kroz periodične osvrte i analize Srpskog književnog glasnika sagledani su segmenti jugoslovensko-bugarskih odnosa 1920–1930, mesto makedonskog pitanja u njima, kao i sudbina stereotipa o Bugarskoj kao „istorijski dokazanoj opasnosti“.

Ključne reči: *Srpski književni glasnik*, jugoslovenska spoljna politika, jugoslovensko-bugarski odnosi, Makedonija, međuratni period

Tokom prvih godina Kraljevine SHS mnogi časopisi i novine su usklađivali svoju uređivačku politiku prema potrebama još uvek nekonsolidovane države. Neki su i nastajali iz tih razloga, dok su se već postojeći prilagođavali novoj situaciji, svaki na svoj način. *Srpski književni glasnik* (SKG) bio je časopis sa višedecenijskom tradicijom i ugledom (izlazio je u dva navrata: 1901–1914. i 1920–1941), pa je i njegova orijentacija bila naročito zanimljiva. U formalnom pogledu SKG je zadržao ranija obeležja – rubrike, uređivačku koncepciju i personalni sastav. Pored odabranih literarnih radova, uredništvo je naročitu pažnju posvećivalo političkim hronikama, pregledima, komentarima i analizama. Kao ustaljeni saradnici figurirali su brojni politički i nacionalni radnici, javne ličnosti i naučnici, a uticaj koji je SKG imao u srpskoj kulturi nametnuo je mnogim društvenim naukama, pa i istoriji, obavezu za svestranijim izučavanjem njegovog sadržaja.¹

Osnivač SKG bio je Bogdan Popović koji ga je i uređivao do 1905. kada su ga preuzeli Pavle Popović i Jovan Skerlić. Posle Prvog svetskog rata časopis su obnovili Bogdan Popović i Slobodan Jovanović, a od tadašnjih urednika treba pomenuti Svetislava Petrovića, Miodraga Ibrovca i Milana Bogdanovića, čijim je zaslugama SKG postao ne samo srpska već i jugoslovenska

---

¹ Ljubomir Petrović, *Jugoslovenska država i društvo u periodici 1920–1941*, Beograd 2000; Isti, *Uloga i funkcionisanje Srpskog književnog glasnika u srpskom i jugoslovenskom društvu 1901–1941. godine. Povodom stogodišnjice časopisa*, Arhiv, br. 2, Beograd 2001, 113–125.

smotra književnika i naučnika.² Stalni autor tekstova spoljnopolitičke rubrike „Politički pregled“ bio je Jovan M. Jovanović Pižon, potpisivan titlonimom, to jest naročitom vrstom pseudonima koji je svojim značenjem ukazivao na piščevo zanimanje – „Inostrani“. U Jovanovićevom slučaju, pseudonim je bio u skladu sa njegovom profesijom i zvanjima.³ U njegovom domenu bili su pregled inostrane scene i međunarodni odnosi koji nisu imali direktne veze sa Kraljevinom SHS, premda su glavnu tematsku preokupaciju činili politički odnosi Jugoslavije sa susednim državama.

Jovan M. Jovanović je rođen 3. septembra 1869. u Beogradu gde je završio gimnaziju i prava. Svoje pravno usavršavanje nastavio je u Parizu, posle čega je započeo državnu službu u Ministarstvu inostranih dela, a bio je i profesor Velike škole. Kao diplomatski predstavnik boravio je u Atini, Carigradu, Sofiji, Cetinju i Skoplju, da bi 1912. postao ministar inostranih dela Kraljevine Srbije. Naredne dve godine bio je poslanik u Beču, dok je u periodu 1916–1920. vršio dužnost poslanika u Londonu i Vašingtonu.⁴ Sve vreme bavio se publicistikom koristeći se sopstvenim profesionalnim iskustvom i poznavanjem međunarodnih odnosa. Njegov angažman u Zemljoradničkoj stranci i čelna funkcija u Zemljoradničkom savezu izbacili su ga u prvi plan političke scene Kraljevine SHS. U SKG (čiji je bio vlasnik) saradivao je od samoga početka, bez obzira na svoju bogatu političku aktivnost i profesionalne obaveze.⁵ Osim Jovanovića, spoljnopolitičkim temama, to jest jugoslovensko-bugarskim odnosima, bavili su se još Dimitrije Popović, M. Đ. Milojević i jedan anonimni saradnik („Algav.“).

Međunarodno-pravnu osnovu jugoslovensko-bugarskih nesporazuma tokom 20-ih godina 20. veka činio je Nejski ugovor sklopljen na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919. Jugoslovensku delegaciju koju je imenovala vlada Stojana Protića sačinjavali su Nikola Pašić, Ante Trumbić, Milenko Vesnić, Ivan Žolger i još nekoliko vladinih delegata, stručnjaka i savetnika, u čijim je redovima postojala i Vojna komisija na čelu sa generalom P. Pešićem.⁶ Polovinom februara 1919. Vesnić je pred Većem desetorice tumačio „malu izmenu“ jugoslovensko-bugarske granice, pa je taj teritorijalni zahtev poveren na razmatranje tzv. Tardijeovoj komisiji. Naime, Pašić je Komisiji izjavio da bi Strumica trebalo da ostane Kraljevini SHS, dok je Tardijeu izneo mišljenje o bugarskoj saradnji sa Nemicima i svirepostima u Južnoj

---

² Jeremija D. Mitrović, *Građa za istoriju i bibliografiju srpske periodike do 1920. godine*, Beograd 1984, 102.

³ Ljubica Đorđević, *Bibliografija SKG (1901–1914)*, Beograd 1982, 24–27. Pored toga, on se koristio i apokonomom „J. M. Jov.“, inicijalima (J. M. J.), ali i pseudoapokonomom „F“.

⁴ *Ko je ko u Jugoslaviji*, Beograd–Zagreb 1928, 59.

⁵ *Saradnici Srpskog književnog glasnika*, Srpski književni glasnik (dalje: SKG), knj. XXXII, br. 3, 1931, 260.

⁶ Bogdan Krizman, *Vanijska politika jugoslovenske države 1918–1941*, Zagreb 1975, 13.

Srbiji zbog kojih je Bugarska zaslužila da bude „smrtno kažnjena“: „Ali mi smo, rukovođeci se obzirima ne osvetničkim, tražili samo ispravku granice i nismo išli čak do etnografske granice našeg naroda, koje daleko zailaze u bugarsku državu. Jer, ako se nova pokoljenja pokaju, otvoren im je put ka izmirenju“.⁷ Tako je govorio Pašić, a „nova pokoljenja“ se nisu pokajala. Naprotiv, tokom 20-ih godina političke tenzije oscilirale su oko kritične tačke, u zavisnosti od aktuelnih režima. Srpska inteligencija, delom okupljena i oko SKG, pažljivo je pratila napetu situaciju u tzv. Južnoj Srbiji i u Bugarskoj, nudeći svoja rešenja za likvidaciju komitskog pitanja i normalizaciju odnosa sa Bugarskom. U tekstu koji sledi, ukazaćemo i na tadašnje predstave javnosti o manama tradicionalne bugarske politike, „osobinama naroda“ i realnim mogućnostima da se kriza reši.

Sredinom 80-ih godina 19. veka bugarski političar i nacionalni radnik Petko Karavelov je na vrlo slikovit, čak groteskan način predstavio bugarsku državnu politiku: „Mi muzemo kravu koja daje više mleka“, kaže on. Prema M. Đ. Milojeviću, takva formula odgovarala je istini, jer je bila adekvatna „psihičkim i moralnim osobinama bugarskoga naroda“.⁸ Citirane reči odgovarale su uvreženoj predstavi o Bugarima, ali su u konkretnom slučaju i na datom mestu delovale gotovo rasistički. Navedeni Milojevićev stav kosio se sa istorijskom zabludom bivšeg bugarskog kralja Ferdinanda koji je sebe smatrao „plućima kroz koja diše Bugarska“. Bugarski narod je bio „gonjen nižim samoživim instinktom“ i odlikovao ga je „tatarski otimački atavizam“, kako kaže Milojević. Srbi i Bugari ratovali su do kraja Prvog svetskog rata 17 puta, od čega su Bugari bili agresori 16 puta bez objave rata, a Srbi jedanput, sa prethodnom objavom rata. Na istom mestu je primećeno da su bugarski narod krasile „gotovost za podmukle napade“ i „politička i moralna nestalnost“. Napadajući u jesen 1915. svoju „osloboditeljku“ Rusiju, navedene osobine došle su do punog izražaja. Posle tri godine ratovanja Bugari su naslutili poraz i pohitali u naručje velikih sila. Prema zvaničnim izveštajima međunarodnih komisija Bugari su prednjačili u nasilju, mučenjima i ubistvima („svirepošću divljih ljudi i naročitom mržnjom prema nama, ne veštački izazvanom ili po komandi, već dubokom i urođenom mržnjom“).⁹

Naglašena „iskonska prevrtljivost“ Bugara manifestovala se kroz njihovo naizmenično rusofilstvo i naklonjenost Austriji. „Obmana i prevrtljivost koja je pokatkad prelazila u verolomstvo“ vodila je politici obmanjivanja jedne ili druge velike sile ili suseda, prema trenutnoj potrebi. Bugari su 1915. godine postali i „oceubice Rusije“, okrenuvši docnije leđa i Nemačkoj,

⁷ Isto, 17.

⁸ M. Đ. Milojević, *Taktika Bugarske*, SKG, knj. I, br. 4, 1920, 276.

⁹ Dimitrije Popović, *Naše držanje prema Bugarskoj*, SKG, knj. II, br. 1, 1921, 48.

pa su samim tim predstavljali „opasnost za međunarodni moral“. ¹⁰ Kada je „bugarski mač prebijen odbrambenim udarcima protivnika“ srpsko-bugarska parnica izneta je pred Međunarodni sud koji je i pored dokazanog „neverstva“ bugarske politike bio blagonaklon prema njoj. Prema mišljenju M. Milojevića, bugarska dvolična politika imala je obavezu da se moralno rehabilituje i time nametne kao ozbiljan partner za bilateralnu saradnju sa Kraljevinom SHS. ¹¹ Sa druge strane, bugarski „brzi i laki uspjesi“ probudili su u njoj neopravdane prohteve: na Londonskoj konferenciji (1913) njeno držanje je bilo takvo „kao da su velike sile sazvale konferenciju samo da zadovolje Bugarsku“. ¹²

Vladavina Stevana Stambolova predstavlja period klasične bugarske politike – brutalne, ali prirodne i otvorene: Stambolov je pokazivao otvoreno neprijateljstvo prema Srbiji „bez pretenzija na evropsku uglađenost“. Njegov najbliži saradnik Dimitrije Petkov je u neformalnom razgovoru sa Dimitrijem Popovićem (saradnikom SKG) izjavio da između Srba i Bugara nikako ne može biti prijateljstva: „Moramo se tući!“, rekao je Petkov uz napomenu da je to bio „uzvik srca“, dakle, pravo i iskreno raspoloženje Bugara prema Srbima. ¹³ Bugarski vladari, tj. kneževi i kraljevi iz različitih evropskih dinastija, prirodno, nisu pokazivali odlike bugarskog mentaliteta. Knez Aleksandar Batenberg bio je „pošten, otvoren i prav čovek“ koji je ipak na kraju napustio Bugarsku, dok je kralj Ferdinand Koburški bio prava suprotnost. Prezirao je Bugare koristeći neprimerene izraze i psovke na javnim mestima („*Ich pfeife auf Bulgarien!*“), priznavši da je na bugarski presto došao ne iz ljubavi, već iz sujete. ¹⁴ Njegova hipokrizija bila je prisutna u odnosima sa Rusijom, kao i u unutrašnjoj politici: njegova duga vladavina, uprkos nepopularnosti u narodu, tumačena je među saradnicima SKG upravo tim licemerjem.

Doba optimizma: Zemljoradnička vlada Aleksandra Stambolijskog

Ulaskom Bugarskog zemljoradničkog narodnog saveza u koalicionu vladu 1919. stvorili su se uslovi za fleksibilniju spoljnu politiku, naročito posle njene pobede na vanrednim izborima 1920. godine. Maja 1921. Aleksandar Stambolijski je formirao samostalnu Zemljoradničku vladu koja je upravljala zemljom sve do devetojunskog prevrata 1923. godine. Prema kla-

---

¹⁰ Isto, 42–43.

¹¹ M. Đ. Milojević, *Taktika Bugarske*, SKG, knj. I, br. 4, 1920, 281–282.

¹² D. Popović, *Naše držanje prema Bugarskoj*, SKG, knj. II, br. 1, 1921, 41.

¹³ Isto, 44.

¹⁴ Isto, 45.

snoj strukturi, iza vlade su stajali seljački slojevi koji su podržavali započete političko-ekonomske reforme, a samim tim i rešenost Stambolijskog da suzbije uticaje komunista i VMRO. Međutim, to nije bila dovoljna preporuka za Beograd, jer su njegove miroljubive ponude nailazile na nevericu i skepsu kod srpskih političara i publicista.¹⁵ Pred Stambolijskim su stajale posledice izgubljenog avanturističkog rata i težak zadatak da Bugarskoj obezbedi izlazak na Egejsko more. Doduše, pobedničke sile priznale su Bugarskoj pravo ekonomskog izlaska na Egej, ali je Bugarska tražila i teritorijalni izlaz. U tu svrhu Stambolijski se okrenuo saradnji sa Kraljevinom SHS kako bi razbio izolaciju svoje zemlje.¹⁶

Kada su bugarske čete bez ikakvih problema upale do Zelenikova kraj Skoplja, vlada Kraljevine SHS je uputila notu predstavnicima Engleske, Francuske i Italije i pripremila memoar o nasiljima komitskih četa, sa namerom da ga iznese pred Ligu naroda. Prema mišljenju „Inostranog“ (J. M. Jovanovića), Pašićeva vlada je pogrešila što je posegla za internacionalizacijom tog unutrašnjeg problema: „Ovakve vrste zločina su unutrašnja stvar (...) Beogradska vlada ima da pošlje potrebnu silu da očisti teritoriju od tuđinskih četa, i da uništi njihova legla koja se nalaze u Ćustendilu i u Dupnici. Moradne li se zbog toga preći i na bugarsku teritoriju u gonjenju četa, i to treba učiniti. Ali, da diplomatskim putem otvara ovo pitanje, to bi bila jedna velika pogreška, koju u interesu državnoga jedinstva treba pošto poto izbeći.“¹⁷

Aleksandar Stambolijski je bio čovek „male kulture, ali zdrave pameti“ i „veliki rodoljub koji traži puta i načina da popravi greške svojih prethodnika“.¹⁸ I pored svojih vrlina, on nije uspeo omesti bugarski „praktični genije“, tj. pragmatizam u nastupima na međunarodnoj sceni. Stambolijski je, doduše, konsolidovao stanje u zemlji, ali ga je nezahvalno nasleđe na spoljopolitičkom planu sputavalo. Njegova „mučenička aureola“ zadobijena predašnjim progonstvima od strane kralja Ferdinanda i protivljenje ratovanju Bugarske na strani Nemačke (koje je prema D. Popoviću diskutabilno) dali su mu povoljan tretman kod jugoslovenskih vlasti. Štaviše, on je po dolasku na vlast osudio dotadašnju politiku Bugarske prema Srbiji nametnuvši se javnosti kao *bona fides*.¹⁹ Ipak, tradicionalna srpska podozrivost prema Bugarima (Bugarska je za Srbe bila „istorijski dokazana opasnost“) delovala je stimulatивно na analitičke sposobnosti srpskih javnih ličnosti. Tako je s pravom skrenuta pažnja na sumnjivu kadrovsku politiku Stambo-

¹⁵ Nadežda Cvetkovska, *Političkata aktivnost na makedonskata emigracija vo Bugarija od 1918 do 1929 godina*, Skopje 1990, 23.

¹⁶ Živko Avramovski, *O stavu jugoslovenske vlade prema devetojunskom prevratu u Bugarskoj 1923. godine*, Istorija XX veka. Zbornik radova, IX, Beograd 1968, 133–134.

¹⁷ Inostrani, *Politički pregled*, SKG, knj. VI, br. 4, 1922, 305.

¹⁸ M. Đ. Milojević, *Taktika Bugarske*, SKG, knj. I, br. 4, 1920, 278.

¹⁹ Dimitrije Popović, *Naše držanje prema Bugarskoj*, SKG, knj. II, br. 1, 1921, 46–47.

lijskog i njegove kompromitovane saradnike na važnim diplomatskim pozicijama (Savov, Radev, Stančev). Osim toga, njegova unutrašnja politika sledila je pređašnje manire i brutalnost: „Ne može se pretpostaviti da g. Stambolijski, koji je uveo batine, koji izlaže krivice na sramni stub, koji ih sprovodi ulicama sa tablom na kojoj je zapisano kakve je vrste zločinac – ukratko, koji je uveo u zemlju strogost i stegu, i to merama iz Srednjeg veka – ne može se pretpostaviti da on ne može naći načina da stane na put gaženju Nejskog ugovora koji, tek što je potpisan“.²⁰ Stoga je, prema D. Popoviću, bilo potrebno držati Bugarsku i dalje na potrebnom odstojanju i zbrisati rezultate njene propagande u Južnoj Srbiji.

Vulgarizovani makijavelizam bugarskih političara (sveden samo na neposrednu trenutnu korist) nije se mogao preko noći iskoreniti. U završnoj godini Prvog svetskog rata Bugari uveravaju saveznike u svoju nevinost, a predsednik Ministarstva teži saradnji sa Srbijom. M. Milojević podseća: „Dok su mađarsko-austrijske, nemačke i turske horde pravile opustošavajuće pohode po Evropi, dotle su prvi bugarski državnici i najbolji pesnici tvrdili da su Tataři i gordi što ih je istorija pozvala da u društvu sa svojom turanskom braćom Mađarima i Turcima i u savezu sa Nemcima, prvim narodom na svetu, stvore nov, srećniji i kulturniji poredak među narodima u Evropi. Čim je germansko-turanska zvezda pala u zasenak, Bugari su opet postali Sloveni“.²¹ I zaista, iz vrha bugarske diplomatije moglo se čuti kako Bugarska želi sporazumni rad ne sa Srbijom, već sa Jugoslavijom i Jugoslovenima! Čak je i sam Stambolijski često ponavljao svoju omiljenu frazu izgovorenu u bugarskom Sbranju – kako on nije ni Bugarin, ni Srbin, već Jugosloven!²²

Harmoničan stav saradnika SKG da je Stambolijski sa uspehom vodio spoljnu politiku Bugarske bio je rezultat naročite optike kroz koju je njegova diplomatska aktivnost posmatrana. Sa stanovišta srpskog nacionalnog interesa, Stambolijski je zaista predstavljao svetlu tačku u istoriji srpsko-bugarskih odnosa. Parafiranjem Niškog sporazuma (1923) on je posredno priznao srpsku dominaciju u Makedoniji,²³ obavezavši se da saraduje sa Kraljevinom SHS u gonjenju komitskih četa, ali je pred bugarskom javnošću postao izdajnik. Na drugoj strani, njegova revnost i tolerancija pred evropskim silama urodile su plodom: Bugarska je dobila privilegiju da ratnu odštetu od 2,5 milijarde franaka plaća u veoma povoljnim ratama (petinu za 30 godina, a ostatak kasnije). Slika „iskasapljenog bugarskog predsed-

---

²⁰ Isto, 47.

²¹ M. Đ. Milojević, *Taktika Bugarske*, SKG, knj. I, br. 4, 1920, 279.

²² Isto, 280.

²³ Govorio je: „Kada uzmete Mačedoniju, uzmite i Mačedonce. Mačedonci su slovenski Irci“, cit. prema: Živko Avramovski, *Makedonsko pitanje u jugoslovensko-bugarskim odnosima od 1918. do 1925. godine*, Jugoslovensko-bugarski odnosi u XX veku, Zbornik radova, knj. 1, Beograd 1980, 162.

nika vlade“ bila je za saradnike SKG sinonim ponovne nestabilnosti i krize: „Sa njim u propast odlazi i njegovo delo. Mir na Balkanu nije više siguran, Balkan se vraća u ono isto stanje u kome ga je zatekao rat 1914. godine“.²⁴

Bugarski opozicioni krugovi („demokrati, poznati kao turkofili i srbofobi“) bili su okupljeni oko Ljapčeva i Malinova i podržavani od Oficirske lige, VMRO i ostalih građanskih stranaka. Prema M. Milojeviću, oni su nastojali svim sredstvima da organizuju komitske upade u Južnu Srbiju kako bi se pred Evropom ponovo pokazalo „kako u ovim južnim srpskim oblastima još ima nezadovoljnoga bugarskog življa“.²⁵ Metode opozicije i vlasti bile su različite, ali po svom karakteru komplementarne. Juna 1923. došlo je u Bugarskoj do promene režima. Devetojunskim prevratom udruženi rezervni i aktivni bugarski oficiri sa do tada anonimnim političarima ubili su Stambolijskog i preuzeli vlast uspostavljanjem reakcionarnog kabineta Aleksandra Cankova. Tada su se u srpsko-bugarske odnose ponovo uvukli „nepoverenje, neprijateljstvo, omraza“.²⁶

Prema prvim komentarima SKG glavni činioci tog prevrata bili su VMRO i kralj Boris. Pravdanje uzurpatora da je glavni motiv za prevrat bio „nasilnički režim Stambolijskog“ opisano je kao nevešta varka, iza koje je stajalo nezadovoljstvo Niškim sporazumom, kojim se Stambolijski i formalno odrekao težnji za Makedonijom. Pored toga, podseća „Inostrani“, svega 15 dana pred svoju smrt, Stambolijski je rasturio revolucionarne organizacije, ukinuo njihova glasila, pozatvarao vođe i digao hajku na njih u petričkom i ćustendilskom okrugu. Osim toga, zavođenje obaveznog rada pokazalo se krajnje nepopularnim u narodu, iako je Stambolijski agrarnom reformom izašao u susret zemljoradnicima, podelivši im zemlju. Zabeležen je i njegov neuspeli pokušaj da uprosti bugarski pravopis, zbog čega je došao u konflikt sa Univerzitetom u Sofiji.²⁷

Žal za Stambolijskim bila je pragmatične prirode. Godine njegove vladavine i vlasti Ahmeda Zogua u Albaniji (koji je u SKG predstavljan kao „šef bolje većine naroda“) bile su idealna prilika da se sa njima „učine konačni aranžmani sa našom državom“. Prema mišljenju J. Jovanovića, nekoliko jugoslovenskih vlada pokazalo se kolebljivim i taj trenutak za akciju je propao: Stambolijski je ubijen, a Zogu prognan iz Albanije. „U oba slučaja te narodne vlade (bugarska i albanska – V. J.) utvrdile bi se da je naše držanje bilo odlučnije onda kad je njihova odlučnost prešla u gotovost da raskinu sa starim šovinističkim pravcem i ljudima“.²⁸ Godinu dana kasnije, Jovanović je ponovio stav da je trebalo pomoći pomenutu dvojicu državnika

²⁴ Inostrani, *Pol. pregled*, SKG, knj. IX, br. 5, 1923, 367.

²⁵ M. Đ. Milojević, *n. d.*, 280.

²⁶ Inostrani, *Pol. pregled*, SKG, knj. XI, br. 1, 1924, 69.

²⁷ Inostrani, *Prevrat u Bugarskoj. A. Stambolijski*, SKG, knj. IX, br. 5, 1923, 364–366.

²⁸ Inostrani, *Bugarska i Arbanija*, SKG, knj. XIII, br. 2, 1924, 141.

posredstvom izvesnog skupštinskog spoljnopolitičkog odbora, koji nije ni bio osnovan: „Da smo ga imali, verovatno je da se ne bi ova pogreška učinila. Ako bi se učinila, odgovarala bi Skupština; ovako, za ovakve pogreške koje staju državu i narod velikih žrtava, eto, neće niko odgovarati“.²⁹

Prema tekstovima ostalih listova i glasila u Kraljevini SHS posle devetojuskog prevrata Stambolijski je bio „narodni učitelj“, „neustrašivo pero“, „vođ“, „mozak“, „samodržac“, pisac „plamenih i ideoloških članaka“ i hrabri predvodnik masa koji čak „pomera i presto cara Ferdinanda“.³⁰ U beogradskom listu *Vreme* od 17. juna 1923 („Nad odrom tribuna“) oštrim i emotivnim rečnikom izražena je žalost zbog njegovog svirepog ubistva: „Ko je taj čudesni Bugarin, sin onih svirepih varvara, čije je ime budilo u nama osećanje koje se ima prema najodvratnijim bićima, tvorevinama najokorelijeg demona, koji je mogao toliko da izmeni srdžbu i odvratnost našu, da njegovu sudbinu pratimo sa bolom i saučešćem koji prevazilaze interese politike?“ Stambolijski je predstavljen kao „nesrećnik i maštalo“ koji je pokušao da „požarom tatarske vaskresle ideologije“ preobrati dušu Bugara i vrati im „slovenski vid“. Njegove miroljubive ponude u Beogradu su primane sa nepoverenjem, ali je on „hladno podnosio naše šamare“ strpljivo čekajući da se u Srbima „otkravi srce duboko uvređenog“.³¹ Prema beogradskom večernjem listu *Pravda*, Stambolijski je bio „dete sela“, pa mu ni nezavršeni fakultet nije pomutio intelektualnu superiornost na bugarskoj političkoj sceni. Preneta su i opažanja italijanskog grofa Sforce da će „bliska budućnost Aleksandru Stamboliskom u svima slovenskim zemljama podizati spomenike“.³²

Povodom godišnjice smrti Stambolijskog beogradske *Novosti* (od 10. juna 1924) podsetile su da je u vreme zemljoradničke vlade podignuto 500 novih mostova, 3.000 km novih puteva, 1.500 km železničke pruge, stotine javnih zgrada, dok je „zakonom za propagandu građenja“ u Sofiji za svega godinu dana podignuto više od 4.000 privatnih zgrada. Vlada Stambolijskog je, prema istom izvoru, sagradila 400 osnovnih škola, 400 nižih gimnazija, 10 gimnazija i jednu Agrarnu akademiju, više zanatskih škola i 2.000 novih čitaonica. Ustanovljeno je i preko 3.000 proizvođačkih kreditnih i nabaavljačkih seoskih zadruga, dok je Zakonom o prinudnom radu uštedeno oko 1,5 milijardi leva. Svojom miroljubivom politikom Bugarska toga vremena bila je prva pobeđena država koja je primljena u Društvo naroda, dobivši pri tom veliki međunarodni kredit i smanjenje reparacionog duga za tri četvrtine.³³

²⁹ Inostrani, *Opet Bugarska i Arbanija*, SKG, knj. XIII, br. 3, 1924, 230.

³⁰ Nikola D. Petkov, *Aleksandar Stambolijski. Njegova ličnost i ideje*, Beograd 1933, 94–95.

³¹ *Nad odrom tribuna*, *Vreme*, 17. jun 1923.

³² N. D. Petkov, *n. d.*, 101.

³³ *Novosti*, Beograd 10. jun 1924; N. D. Petkov, *n. d.*, 101–103.

Ni *Demokratija* nije mimoišla sudbinu Stambolijskog. Način njegovog govora („izrazit i pun topline, deluje neposredno na slušaocē“), lišen stereotipnih diplomatskih okolišanja i šablona, imao je velikog uticaja na rezultate njegove spoljne politike. Tokom 1922. *Demokratija* je u nekoliko brojeva istakla „moćnu figuru“ Stambolijskog koja je unela jugoslovenski pravac i novi duh u njegovu balkansku politiku.³⁴

Zaoštavanje susedskih odnosa: Vlada Aleksandra Cankova na meti SKG

Devetojunskim prevratom Cankov je likvidirao sve tragove demokratskih reformi koje je započeo Stambolijski. Drastičnim povećanjem rashoda za vojsku i policiju on je opteretio državni budžet i prouzrokovao opšti pad standarda. Štaviše, surovim gušenjem tzv. septembarskog ustanka 1923, zabranom Bugarske komunističke partije i organizovanjem „belog terora“ posle atentata u Sofijskoj Crkvi Sv. Nedelja (1925) novi režim je izazvao široko nezadovoljstvo u narodu. Antisovjetski kurs, a naročito izražen revanšizam, poljuljali su ionako skroman bugarski ugled u inostranstvu, dok je atmosfera građanskog rata ujedinila rastuću opoziciju u zemlji.

U periodu Cankovljeve vlade (1923–1926) zaključene su između Kraljevine SHS i Bugarske pojedine konvencije (o likvidiranju ratne štete i pitanjima sekvestriranih imanja, o pomoći u sudskim krivičnim delima i dr.), što nije omelo bujanje komitskog pokreta i njegovo povezivanje sa sličnim organizacijama u Italiji, Mađarskoj, Turskoj i Albaniji. Aleksandar Cankov je, doduše, obećao da će hitno izvršiti Nejski ugovor, kao i odredbe Niškog sporazuma, ali je na otvaranju Narodnog sabora počeo govoriti o „bugarskoj Makedoniji“. Veliki publicitet u štampi primorao ga je da pojasni svoje stavove, pa je svoj govor o makedonskoj jabuci razdora predstavio kao ulagivanje biračima, ostavljajući mogućnost da je u Beograd stigao loše preveden tekst?! Činjenica je da se srpska javnost prilično uznemirila povodom ovog incidenta, zbog čega je odgovarajuća reakcija zabeležena i u spoljnopoličkoj rubrici SKG. Momčilo Ninčić je izjavio da „Macedonije i nema: ima samo Južne Srbije, koja je kolevka i središte naše stare države“. Usledila je nota Kraljevine SHS vladama Francuske, Engleske i Italije, dok je Cankovu specijalnom notom stavljeno do znanja da su moguće komplikacije „ako se produži kako se počelo u Sofiji“. Komentator SKG je pozdravio ovu diplomatsku akciju svoje zemlje i zaključio: „Vreme je da se sad postaramo kako ćemo svojim snagama naterati protivnike da izvrše i poštuju Nejski Ugovor“.³⁵

³⁴ *Demokratija*, Beograd, 11. februar 1922.

³⁵ Inostrani, *Opet Bugarska*, SKG, knj. XI, br. 2, 1924, 147.

Jedan od glavnih ometajućih faktora među balkanskim zemljama bio je vitalni komitski pokret koji je zapljuskivao pogranične predele Kraljevine SHS, Grčke i Rumunije. Širinu delovanja ovih razbojničkih grupa sažeto je predstavio Jovan Jovanović: „Malo koji dan da ne prođe bez kakvoga upada neke oružane gomile iz Bugarske u Dobrudžu, u Južnu Srbiju, u grčku Mačedoniju. Arbanija, opet, na svojoj teritoriji dopušta da se skupljaju kačaci, koji upadaju u Epir, ili u ohridski, debarski i pečki okrug. U Korči, u Skadru, arbanaška vlada dopušta da se stvaraju središta buntovnika sa Kosova ili iz Crne Gore; preko Arbanije, često, nesmetano prelaze i bugarske komite na našu zemlju“.³⁶

Tokom 1924. u Bugarskoj je došlo do žestokih obračuna unutar vrhovističke VMRO. Pristalice dve frakcije izvršile su egzekuciju nad Todorom Aleksandrovim i Aleko-Pašom i u oblasti Čustendila, Petriča i Džumaje otpočele beskompromisnu borbu. Saradnici SKG su razloge ovih podela videli u neuspehu VMRO, a zabeležena je i nezahvalna uloga Kominterne. Naime, iz Moskve je stigla direktiva za sovjetiziranje organizacije, posle čega bi, navodno, usledila i pomoć u novcu i oružju. Aleksandrov je bio protiv ove opcije (on je predstavljan kao „jedan zanešenjak, koji je autonomiju Makedonije stavlja iznad svega“), u čemu ga je podržala Cankovljeva vlada, ali ne i Aleko-Paša. S obzirom na pomenute ciljeve on se protiv vlada Stambolijskog i Kraljevine SHS borio „na život i smrt“. J. Jovanović je u konfrontaciji sa njim video osnovne uzroke ubistava Stambolijskog i njegovih ministara Dimitrova i Daskalova. Odigravši jednu od ključnih uloga u devetojunskom prevratu Aleksandrov se nametnuo kao zaštitnik novom kabinetu Cankova, mada je i novoj vladi „dodijao svojom akcijom“. Posle njegovog ubistva, Cankovljeva vlada ostaje najmoćniji faktor u Bugarskoj („uz nju je sva bugarska vojska, kralj i veliki deo bugarske inteligencije“), pa je prema prognozama J. Jovanovića, bila slobodnija da izvrši odredbe Niškog sporazuma.³⁷

Početak 1924. jugoslovensko-bugarski odnosi su ponovo bili zaoštreni usled novih komitskih upada u istočnu Makedoniju. Zapravo, najveći problem izazvale su informacije da će komitske grupe upasti u Južnu Srbiju sa namerom da izazovu prodor jugoslovenske vojske u Bugarsku, što bi se završilo intervencijom evropskih sila: „Ali, u pogledu intervencije Evrope, Bugari su se prevarili. Evropa bi intervenisala, ali protiv svake akcije koja bi imala da kvari međunarodne ugovore o miru i o rasporedu granica. Evropa je Nejskim ugovorom priznala granice Kraljevine SHS onakve kakve jesu, i ona te granice za sada smatra kao dobre“.³⁸

³⁶ Inostrani, *Bugarska i Arbanija*, SKG, knj. XIII, br. 2, 1924, 140.

³⁷ Inostrani, *Opet Bugarska i Arbanija*, SKG, knj. XIII, br. 3, 1924, 228–229.

³⁸ SKG, knj. XI, br. 6, 1924, 468.

Bugarska vlada A. Cankova nije preduzimala ozbiljnije mere za suzbijanje akcija ilegalnih organizacija. Štaviše, ministri su u bugarskom Saboru često davali dvosmislene izjave. Vlada Kraljevine SHS je 1924. prvi put bila odlučna i spremna za likvidaciju komitskog pitanja, ali je neopreznosti svoga poslanika u Parizu („jednim nepotrebnim i alarmantnim ispadom u javnosti“) ceo plan bio obelodanjen i otkriven.³⁹ U to vreme, bugarska vlada je otpočela sa hapšenjima nekih članova komitskih organizacija i, prema njenim izjavama, lišila je slobode oko 300 ljudi. Vlade Engleske, Francuske, Italije i Rumunije verovala su da su te bugarske mere bile iskrene i ozbiljne. Do kraja 1925. odnosi sa Bugarskom su za Jovanovića bili podnošljivi („nešto se počelo utvrđivati“), ali su se sa promenom režima poremetili i zahladneli. Iste godine zabeležen je i ozbiljan sukob oko komitskih prelazaka koji i pored zajedničkih napora Kraljevine SHS, Grčke i Rumunije nije rešen u srpsku korist.⁴⁰

O režimu Andreja Ljapčeva

Reakcionarni kabinet Aleksandra Cankova smenila je januara 1926. vlada dr Andreja Ljapčeva. Nova vlada je nastavila Cankovljevu politiku, ali drugim metodama („protiv Zemljoradničkog saveza nije se borio ubistvima, već podmićivanjem“ – prev. V. J.).⁴¹ Zato je u zemlji došlo do delimične obustave političkih ubistava i progonstava, objavljena je sloboda štampe, a Ljapčev je kod Društva naroda izdejstvovao i dva zajma – za naseljavanje izbeglica i stabilizaciju leva. Na spoljnopolitičkom planu Ljapčev je zadržao proitalijanski kurs, uz veliko oslanjanje na Englesku. Posle odluke Konferencije ambasadora da Liga naroda preuzme kontrolu nad razoružanjem Nemačke (1927), i bugarska diplomatija se nametala jer je navodno ispunila sve uslove Nejskog ugovora. Njeni predstavnici su tvrdili da bugarska armija nema više od 35.000 vojnika, što je bilo u skladu sa Nejskim ugovorom.⁴²

Tokom 1927, u doba zategnutih jugoslovensko-italijanskih odnosa, u Beogradu je došlo do promene bugarskih diplomatskih predstavnika. Osim toga, novi bugarski premijer je raspustio Sabor svečanom sednicom kojoj je prisustvovao i kralj Boris, ali su bugarske stranke dočekale majske izbore nespremne, na šta je SKG svojevremeno ukazivao (raskol kod zemljoradnika). Saradnik SKG (Algav.) registrovao je nekoliko političkih grupacija i saveza: vladinu grupu (tzv. „stambolovisti“), demokrate (Malinov), zemljodelce (Tomov), nacional-liberale (Kjorčev), zemljodelce (G.

---

³⁹ „Plan je bio: vojskom ući u granične krajeve Zapadne Bugarske i okupirati glavna središta i skloništa komitskih četa, i ostati tamo dokle se god ne svrši celo pitanje u duhu ugovora i Niškoga Sporazuma“. – SKG, XI, 6, 1924, 469.

⁴⁰ SKG, knj. XX, br. 1, 1927, 63.

⁴¹ N. Cvetkovska, *n. d.*, 125.

⁴² SKG, knj. XX, br. 4, 1927, 291–292.

Markov, Muravijev, Gičev), zanatlije i „široke socijaliste“, zemljodolce (Dragijev) i radikale i tzv. Blok rada (radnici i seljaci naklonjeni komunistima).⁴³ U Bugarskoj dolazi do jačanja političkog uticaja VMRO („ima u rukama najvažnija ministarstva“, kaže J. Jovanović), pa je zabeleženo nekoliko diverzija na pruži Beograd–Skoplje i u Solunu, kao i atentat na generala Kovačevića u Štipu. Ove komitske akcije su primorale vladu Kraljevine SHS da zatvori granicu prema Bugarskoj i upozori je na moguće posledice. Na drugoj strani, SKG primećuje da je sofijska vlada posle Kovačevićevog ubistva objavila vanredno stanje u petričkom i ćustendilskom okrugu, što je bugarska skupština na naknadnom vanrednom zasedanju i ozakonila. Ove mere, kao i englesko-francusko posredovanje, za trenutak su primirili graničnu napetost. Zatišje je bilo i prilika da SKG ponovo razmotri problem sa svih strana: atentati su bili organizovani u Bugarskoj, atentatori su bili bugarski podanici državljanima, a bugarska vlada je tolerisala terorizam VMRO „držeci notorne ubice na slobodi“. Atentati su vršeni pod izgovorom da je režim u Južnoj Srbiji nesnosan, ali i radi preventivnog prekidanja bilo kakvog balkanskog zbližavanja. Posebno zanimljivom, čini nam se Jovanovićevo opaska da su atentatori bili u službi italijanske akcije za izolaciju Kraljevine SHS.⁴⁴ SKG beleži i reakciju Evrope kojom je osuđeno delovanje VMRO, kao i harmoničan stav italijanske štampe o časnim porivima „makedonstvujućih“.

Bugarska vlada Ljapčeva ocenjivana je u SKG kao italo-filska najviše zbog delatnosti ministra finansija Molova i samoga kralja Borisa koji se putujući po Evropi najviše zadržavao u Italiji.⁴⁵ Atentati u Đevđeliji i Štipu bili su povod za razvijanje skupe propagande u Evropi, kojom je međunarodna javnost upoznata sa političkom emigracijom u Bugarskoj i brojem od 600.000 tamošnjih Makedonaca („U svima granama državne uprave, u vojsci, u trgovini, u bankama, u zanatima, kipti Mačedonac“). Prema Jovanoviću, bugarski premijer Ljapčev je u borbi protiv narastajućeg boljševizma imao na raspolaganju samo makedonske dobrovoljce.⁴⁶ Kada se radi o pomenutom broju makedonskih emigranata u Bugarskoj posle Prvog svetskog rata, on je varirao u zavisnosti od izvora podataka. Tako je u Bugarskoj tokom 1926. prema bugarskoj direkciji za statistiku bilo 234.000 Makedonaca, prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova 280.000, dok ih je prema Makedonskom nacionalnom komitetu bilo čak 700.000! Nadežda Cvetkovska se opredelila za broj od 400.000 Makedonaca, pozivajući se na sofijske *Makedonske vesti* iz marta 1935. godine.⁴⁷

⁴³ Algav., *Bugarska i Jugoslavija*, SKG, knj. XXI, br. 3, 1927, 218–219.

⁴⁴ Inostrani, *Novi potresi na Balkanu*, SKG, knj. XXII, br. 5, 1927, 383–384.

⁴⁵ Inostrani, *Današnjica u Grčkoj, u Bugarskoj...*, SKG, knj. XXII, br. 6, 1927, 470.

⁴⁶ Isto, 470–471.

⁴⁷ N. Cvetkovska, *n. d.*, 28.

Prilikom pretresa budžeta Ministarstva inostranih dela Kraljevine SHS 1928. godine SKG je zabeležio i razgovore o spoljnopolitičkim pitanjima u Finansijskom odboru. Pod kritikom i pritiscima opozicije, predstavnici vlade su izjavili kako su oni za iskreno zbliženje sa Bugarskom, što je ilustrovano visokim pragom tolerancije koji je vlada SHS pokazala posle atentata u Štipu i Đevdeliji. Vlada je, prema opažanjima SKG, i dalje sprovodila načelo „Balkan balkanskim narodima“, ali je partnere za takvu politiku u Bugarskoj imala jedino u zemljoradnicima.⁴⁸

Tokom leta 1928. u Bugarskoj je došlo do ponovnog razračunavanja u samoj VMRO. Jula meseca Ivan Mihajlov je ubio generala Protogerova (vođu organizacije), ali nije bio krivično gonjen niti uhapšen. Od toga dana otvoren je sukob između tzv. protogerovista i mihajlovista po šumama jugozapadne Bugarske, gradovima i ulicama Sofije. Prema proceni SKG snažniji su bili mihajlovisti („misle da su jači zato što imaju potporu i vladinu“) koji su zastupali mišljenje da komitsku akciju treba nastaviti u Južnoj Srbiji. Vlada dr Ljapčeva je priređivala „kamufilirane potere“ za četnicima V. Mihajlova deleći izjave o svojoj lojalnosti prema Jugoslaviji predstavnicima evropskih sila. Francusko-engleska politika se, prema SKG, vrtela u krug koji je još Bizmark obeležio izrekom „U Sofiji Bugarin, u Beogradu Srbin, u Bukureštu Vlah“. Stoga zamišljena balkanska ravnoteža nije postignuta, čemu je uzrok i nesnalazjenje zapadnih državnika u odnosima sa naslednicima bugarskog „kralja-lisca“.⁴⁹ Na drugoj strani, italijanska politika je otvoreno radila na razbijanju bilo kakve jugoslovensko-bugarske saradnje, pri čemu se podrška „makedonstvujušćima“ pokazala jako efikasnom. Pri rezimiranju jugoslovensko-bugarskih odnosa u 1928, saradnik SKG je podsetio: „Italija upućuje Bugare da otvore tzv. manjinsko pitanje pred Silama, pred Ligom naroda. Vrlo je primamljivo razlaganje: 'Stanovništvo u Južnoj Srbiji nije srpsko; ono je mačedonsko; ono trpi pod krutim režimom beogradske vlade, – kad se prelomi taj režim, prestaće i režim terorista mačedonskih iz Bugarske'“.⁵⁰ Bugarska vlada je te godine pokušala da smesti izbeglice i stabilizuje monetu pomoću inostranog zajma što joj je delimično i pošlo za rukom. Treća aktivnost („otklanjanje uticaja mačedonstvujušćih u Bugarskoj na odnose između nje i suseda njenih“) nije obavljena uspešno.⁵¹

Tokom 1929. sukob između dve frakcije VMRO dobijao je jasnije konture: Vančo Mihajlov je i zvanično dobio „razrešnicu za ubistvo Protogerova“ čime je automatski postao predsednik VMRO. Sledbenike pokojnog Protogerova nemilice je gonio i ubijao, pa je jednoj frakciji koja je počela da

---

⁴⁸ SKG, knj. XXIII, br. 2, 1928, 152.

⁴⁹ SKG, knj. XXV, br. 8, 1928, 632–633.

⁵⁰ SKG, knj. XXVI, br. 1, 1929, 67–68.

⁵¹ Isto, br. 2, 1929, 151.

deluje iz Albanije „ugled porastao“ (Pop-Hristov i Šandonov). Mihajlov nije prezaio ni od otvorenih sukoba sa bugarskom vladom, zbog čega je Ljapčev, prirodno, bio stavljen u poziciju da saraduje sa vladom SHS. Posredstvom SKG saznajemo da je Ljapčev pristao na beogradsku inicijativu, prema kojoj je trebalo u Pirotu formirati mešovitu bugarsko-jugoslovensku komisiju za ispravljavanje i dopunu ranijih sporazuma. Komisija je formirana *Pirotskim sporazumom* (1929) i trajala je tri meseca za koliko je trebalo rešiti sporna pitanja o dvovlasničkim imanjima.⁵² Jugoslovensko-bugarski pregovori su završeni u Sofiji 14. februara 1930. potpisivanjem dva sporazuma o likvidaciji dvovlasničkih imanja i o održavanju mira na granici. Cilj ovih sporazuma bio je da se procesom likvidacije dvovlasničkih imanja ne izazovu jača migraciona pomeranja, a da se vlasnici pravedno razmene. Osnovane su i mešovite rejonske komisije (timočka, caribrodsko, trnska, krivopalanačka i belasička) koje su procenjivale imanja trudeći se da interesenti razmenjuju dobra što bliže mestu stanovanja „dovlasnika“. Drugi deo pregovora bio je u duhu Pirotskog sporazuma i ticao se „obezbeđenja obe zemlje od upada oružanih četa i uznemiravanja u cilju buntovničkog“. U slučaju incidenta, formirala bi se mešovita komisija sa širokim ovlašćenjima.⁵³

Usred jugoslovensko-bugarskih pregovora za normalizaciju odnosa 1929, u Sofiju je došao dr Ante Pavelić uz pratnju jednog člana Federalističke hrvatske stranke. Tom prilikom VMRO je na ulicama Sofije organizovala demonstracije protiv Beograda, optužujući ga za „teror koji vrši u Južnoj Srbiji i u Hrvatskoj, nad Mačedoncima i Hrvatima“. Antisrpske manifestacije urodile su i nekom vrstom zajedničkog dokumenta o „akciji za obaranje nasilničkoga režima“, posle čega se predsednik Ljapčev formalno izvinio Beogradu. Komentarišući Pavelićeve izjave na sofijskim banketima i u novinama, „Inostrani“ je procenio da će ga one politički diskreditovati, te da će izgubiti poverenje koje je stekao na parlamentarnim izborima u septembru 1927. godine.⁵⁴

Revizija mirovnih ugovora bila je zajednički interes Mađarske, Bugarske, Turske i Austrije. Za razliku od austrijskog ubrzanog naoružavanja i otvorenog revizionizma, bugarski zvanični krugovi su akciju prepustili novinama, zborovima i narodu, neprekidno ponavljajući frazu o porobljenim krajevima pod Jugoslavijom i skidajući sa sebe „spoljnu odgovornost“. U tome su već imali tradicionalnu podršku Italije koja je 1929 (u trenutku obnavljanja Male Antante) poslala komandanta hidroavionske eskadrile Balba sa 35 naoružanih aviona „da se upozna s atmosferskim prilikama u Crnom Moru“. J. Jovanović je zabeležio i Balbove govore u Varni, Carigradu i Ode-

⁵² SKG, knj. XXVIII, br. 4, 1929, 306–307.

⁵³ Inostrani, *Sporazumi sa Bugarima*, SKG, knj. XXIX, br. 5, 1930, 374–375.

⁵⁴ SKG, knj. XXVII, br. 1, 1929, 60.

si, kojima je upoznao javnost i sa vannaučnim sadržajem svoje ekspedicije („italijanski narod želi da, sem reči, i grmljavinom svojih aviona iznese svoje zahteve“).⁵⁵ Činjenica je da se držanje Ljapčeva posle ove Balbove podrške iz korena promenilo i postalo još provokativnije.

Pitanje istočnih balkanskih reparacija koje se razvlačilo tokom 20-ih godina rešila je Druga konferencija u Hagu 20. januara 1930. Prema Versajskom ugovoru od istočnih reparacija Jugoslavija je trebalo da dobije 10%. Bugarskoj je, kao dužniku, određena suma od 2,5 milijarde zlatnih franaka (po 550 miliona za 60 godina) koju je trebalo da isplaćuje počev od 1922. godine. Prema rešenju Haške konferencije (čije delove parafrazira SKG) Bugarskoj je određeno da do 1930. isplati svega 5 miliona franaka; od 1. aprila 1930. do 1. aprila 1940. plaćala bi po 10 miliona; do 1950. po 11,5 miliona; do 1966. po 12,5 miliona zlatnih franaka. Pri tom su se Francuska, Britanija i Italija odrekle potraživanja okupacionih troškova od Bugarske. Potraživanje Jugoslavije od bugarskih reparacija iznosilo je 1930. godine svega oko 5%, ali je to, prema komentarima SKG, bilo dovoljno za izmirenje jugoslovenskih obaveza prema Nejskom ugovoru („u vezi s ustupljenom površinom zemlje od Bugarske“). Tako je Kraljevina Jugoslavija oslobođena plaćanja ustupljenih državnih dobara i imanja (dobijenih od Bugarske) čija je vrednost procenjena na oko 5,3 miliona zlatnih franaka.⁵⁶

Balkanska konferencija u Atini otpočela je 4. oktobra 1930. radi usklađivanja političkih i ekonomskih interesa u regionu. Saradnik SKG primećuje da je konferenciju organizovao tzv. Međunarodni biro za mir, jedna neslužbena ustanova. Prema SKG, ta njegova neformalna osobina bila je dobra, bez obzira što su za nju delegati iz svih šest balkanskih država bili „nacionalizmom obojeni“. Konferencija je počela da pretresa mere za zbliženje i kooperaciju balkanskih zemalja i, na kraju, da postavlja temelje za eventualnu balkansku uniju. „Inostrani“, tj. Jovan M. Jovanović je smatrao da je pre bilo kakvog političkog ujedinjenja trebalo („obrnuto od onoga što je predložio g. A. Brian u svome memorandumu o federativnoj Evropi“) stvoriti privredne osnove: najpre, međubalkanski poštanski i telegrafski savez, monetarnu uniju, železničke konvencije, pasošku kontrolu, ujedinjenje meničnog i trgovačkog zakonodavstva, pa onda carinski postupak i tarife.

Francuzi su pridavali značaj ovoj konferenciji povodeći se pre političkim motivima („za njih je u prvome redu bezbednost, pa onda sve drugo“), nego privrednom nuždom i opravdanošću. Štaviše, stečen je utisak da Francuzi zaziru od bilo kakvog balkanskog saveza („utisak nekoga neodređenoga straha i nepoverenja prema stvaranju novih faktora na Jugoistoku Evrope“), što je smatrano svojevrsnim apsurdom: „Taj strah je za sada neo-

⁵⁵ Isto, br. 5, 1929, 388–389.

⁵⁶ Inostrani, *Istočne reparacije*, SKG, knj. XXIX, br. 4, 1930, 300–301.

pravdan; dugo će se još balkanski narodi grabiti oko međa i zasečica, i ne videti dalje i uzvišenije ciljeve njihove budućnosti“.⁵⁷

Vladan Jovanović

THE YUGOSLAV-BULGARIAN RELATIONS ACCORDING
TO THE „SRPSKI KNJIŽEVNI GLASNIK“ MAGAZINE 1920–1930

Summary

Thanks to an elite team of associates, consisting of the most famous names in Yugoslav science and culture of that time, *Srpski književni glasnik* (Serbian Literary Gazette) was one of the few journals whose impact surpassed the average public expectations, usually accustomed to sensationalist contents. This magazine analytically approached all cemented stereotypes about Bulgarian people and politics. In moments of strained bilateral relations, SKG was trying to trace the causes of conflict and highlight the possible solution as well. Such an ambitious undertaking was more promising, as the authors began to participate in the Yugoslav politics, indirectly influencing the conscience of the executive power. However, the effects of such a “mission” were not proportionate to an enthusiasm expressed by the journal editorial board. Strong international arbitration, unpredictable flows of the Bulgarian interior scene and a conviction of the Yugoslav authorities that the Macedonian question was definitely resolved, did not allow progress in bilateral relations. After the capitulation of France in 1940 turned the Bulgarian government to Germany, in Sobranie flared debate on the historical rights of the Bulgarians in Macedonia, by which some processes, even in lexical terms, began to be repeated. Despite all the shortcomings caused by the relations between Yugoslavia and Bulgaria, the perception of “Bulgarian political morality”, elaborated in foreign policy column in SKG, proved to be largely based and politically farsighted.

---

⁵⁷ SKG, knj. XXXI, br. 4, 1930, 298–300.